

ВЕЛИКИЙ ПРАВДОМОВЕЦЬ НА ЗАПОРІЗЬКІЙ ЗЕМЛІ (О. ГОНЧАР У СПОГАДАХ ЗАПОРІЖЦІВ)

Статтю присвячено дослідженню мемуарних нарисів, спогадів запорізьких письменників П. Ребра про Олесь Гончара та його стосунки із запорізьким краєм, викладених у книзі «Олесь Гончар і Запоріжжя», О. Михайлюти «Розтерзаний факультет» та В. Чабаненка «Моя Гончариана».

Ключові слова: мемуари, спогади, інтерпретація, лист, історія, біографія.

Статья посвящена исследованию мемуарных очерков, воспоминаний запорожских писателей П. Ребра об Олесе Гончаре и его взаимоотношения с запорожским краем, изложенных в книге «Олесь Гончар и Запорожье», А. Михайлюты «Растерзанный факультет» и В. Чабаненко «Моя Гончариана».

Ключевые слова: мемуары, воспоминания, интерпретация, письмо, история, биография.

The article is devoted to the interpretation of the memoir sketches, recollections about Oles Gonchar and his relationship with Zaporizhzhya region in the Zaporizhzhya writers's books «Oles Gonchar and Zaporizhzhya» by P. Rebro, «The torn faculty» by O. Mikhayluta and «My Gonchariana». by V. Chabanenko.

Key words: memoir, recollections, interpretation, letter, history, biography.

Великий майстер слова ХХ століття Олесь Терентійович Гончар завжди цікавився історією запорізького козацького краю, його славетним минулим, легендами і переказами про військові звитяги козаків-запорожців, не менше його приваблювало сучасне Запоріжжя, Хортиця, яку він вважав духовним символом, серцем України. Він часто бував на запорізькій землі, зустрічався з місцевими письменниками, краєзнавцями, істориками, людьми, які ставали прототипами героїв його романів. Запорізька дійсність, мальовничі простори запорізьких степів, талановиті непересічні особистості були зображені майстром красного письменства в повістях «Микита Братусь», «Маша з Верховини», «Бригантина», «Спогад про океан», у його романах «Людина і зброя», «Циклон», новелах і статтях «Українські степи», «Пороги».

Саме за підтримки О. Гончара на Хортиці у 1960-ті роки планувалося спорудити меморіал запорозького козацтва під відкритим небом, поки місцеві можновладці не скасували цей проект, злякавшись, щоб Хортиця не

перетворилася на «кублo українського буржуазного націоналізму». Про ці події знаходимо згадки в щоденникових записах О. Гончара. Проблеми історичної пам'яті, духовності, культури, «екології природи і душі», які особливо яскраво виявлялися на Запоріжжі, висвітлено в романі «Собор». Олесь Гончар, маючи творчі контакти з молодими тоді письменниками запорізького краю, був особисто причетним до заснування у 1967 році в Запоріжжі обласної письменницької організації. Про його перебування на запорізькій землі, про спілкування з представниками колективів промислових підприємств, колгоспниками, молоддю детально розповів відомий запорізький письменник Петро Ребро, який упродовж тривалого часу (тридцять років) очолював Запорізьку обласну організацію СПУ, у книзі «Олесь Гончар і Запоріжжя». Їх поєднували дружні, приязні стосунки, про що свідчать листи, якими вони обмінювалися упродовж багатьох років.

Актуальність теми статті полягає в необхідності наукового розгляду спогадів запоріжців – письменників, науковців, журналістів – про їхні стосунки з Олесем Гончаром та його вплив на події літературно-мистецького життя, що відбувалися в Запорізькому краї у 1950-1990-их роках ХХ століття.

Об'єктом дослідження стали книги П. Ребра «Олесь Гончар і Запоріжжя» (2001), В. Чабаненка «Моя гончаріана» (2007) та нарис О. Михайлюти «Розтерзаний факультет» (1990), листи О. Гончара до П. Ребра, В. Чабаненка, М. Киценка, зібрані в їхніх особистих архівах, свідчення очевидців про стосунки класика української літератури із Запоріжжям.

Епістолярна спадщина О. Гончара була предметом уваги цілої низки науковців, зокрема В. Галич, М. Гуменного, В. Дончика, М. Жулинського, М. Наєнка, А. Погрібного та ін., які, аналізуючи листування, розкривали особливості творчої індивідуальності письменника, розглядали основні віхи його життя, формування світоглядних позицій, а також жанрово-стильові особливості епістолярію у взаємозв'язку зі специфікою його індивідуальної творчої манери в художніх творах, мемуаристиці та публіцистиці.

Мета цієї статті – осмислити спогади сучасників-запоріжців про Олесь Гончара та його стосунки із запорізьким краєм, простежити еволюцію світогляду письменника з урахуванням контекстів доби, через листи Олесь Гончара проникнути в його творчу лабораторію: розкрити зародження задумів художніх творів та шляхи їх реалізації.

У книзі спогадів, мемуарних нарисів, ювілейних статей про О. Гончара Петро Ребро з притаманною йому толерантністю, заглибленістю в деталі описує чимало подій, пов'язаних зі спілкуванням з тоді популярним письменником. Хронологічно першою публікацією Петра Ребра про Олесь Гончара була стаття «Урожайна нива», присвячена його п'ятдесятиліттю, опублікована в журналі «Прапор» у квітні 1968 року в розпал кампанії цькування роману «Собор» та його автора. Не обійшов у ній тоді П. Ребро і теми нового роману, де, зокрема було зазначено, що «це – твір гостро

сучасний, багатоплощинний, багатодумний. Його ще не всі дочитали до кінця, над ним ще міркують, про нього ще сперечаються, але всі в одному солідарні: це – життя без ретуші, це правда без оздоб» [1, с. 450].

Як вказує П. Ребро, О. Гончар вперше побував на Запоріжжі у 1941 році у складі військ Південно-Західного фронту, які захищали Запорізький край, зокрема Хортицю й Дніпрогес, від фашистських військ. Пізніше спогади про ці криваві дні й про друзів-однополчан лягли в основу роману «Людина і зброя». О. Гончар понад десять разів бував на Запоріжжі, інколи навіть без зайвого афішування, бо займався пошуками типажів.

У нарисі «Олесь Гончар і літературне Запоріжжя» (2000) П. Ребро неодноразово зазначає, що, перебуваючи на посаді керівника Спілки письменників України, Олесь Гончар цікавився літературним життям Запорізького краю. Старійшина запорізької літератури Василь Лісняк, у якого гостював письменник, із захопленням і пієтетом говорив про нього так: «Яка це світла голова! Який могутній талант!» [1, с. 466].

П. Ребро відзначав, що молодий загін запорізьких літераторів постійно був у полі зору Олеся Гончара, який часто на письменницьких нарадах говорив про необхідність відкриття філії письменників на Запоріжжі. В одному з листів він, зокрема, писав: «Ви таки вгадали: хочеться нам створити в Запоріжжі філію. Таке місто, таке небо і без письменницької паланки... Це, звичайно, не годиться.

...Влітку я, мабуть, буду у Вас, у Запоріжжі, і ми тоді ще зможемо про все це поговорити. А люлька димить! Символічно так би мовити... Даючи знати, що козацтво при своєму ділі... вітаю Вас щиро – Ол. Гончар. 29. 06. 65 р.» [1, с. 468].

Як вказується у хроніках, 1 березня 1967 року відбулися установчі збори Запорізької письменницької організації. На думку письменників-запоріжців, «його (О Гончара – О.С.) з повним правом можна вважати хрещеним батьком філії» [1, с. 469]. А вже наприкінці літа в Запоріжжі відбулася зустріч Олеся Гончара з письменниками, читачами, працівниками «Запоріжсталі», з особливим трепетом відвідав він славетну Хортицю. Очевидці стверджують, що на питання про новий роман, відповідав досить неохоче, ніби розумів, що з ним не все буде гаразд...

Новоспечену запорізьку письменницьку паланку місцеві номенклатурники в будь-який спосіб прагнули втягти в ганебну кампанію цькування О. Гончара за написання роману «Собор». Але запорізькі письменники вистояли з гідністю, про що з вдячністю неодноразово згадував О. Гончар у листах до П. Ребра та ін. запоріжців. Із тим, що відбувалося в той час сучасний читач може ознайомитися з декількох джерел різних авторів, але написаних за збереженою стенограмою на початку 1990-их років, коли роман «Собор» після двадцяти років замовчування в час перебудови повернувся-таки до свого читача. Написали про це учасник тих подій, тодішній голова Запорізької обласної письменницької організації Петро Ребро в нарисі «Шабаш номенклатурників, або соборування по-

більшовицькому», який був опублікований у альманасі «Хортиця» у 1992 році, та молодий запорізький журналіст Олександр Михайлюта в нарисі «Розтерзаний факультет» (1990). Обидва нариси зі стенографічною точністю наводять основні події, пов'язані з тим, як втілювався в життя тиск місцевої партноменклатури, яка відчайдушно стала на захист свого ображеного колеги Ватченка, на громадськість, студентство, письменників, науковців, пересічних читачів щодо їхнього ставлення до нового роману улюбленого, майже народного, письменника.

Запоріжжя постало в епіцентрі цих подій через те, що з неабияким ентузіазмом і неприхованими позитивними оцінками запорізькі читачі зустріли «одіозний твір» і пізнали в піднятих у ньому проблемах свої, а серед героїв – побачили тих, хто живе поруч з ними. Владні і партійні структури з несамовитою лютістю кинулися звинувачувати письменника в усіх «ізмах», «ухилах», приклеювати ярлики типу «наклепник», «пасквілянт», «роман – ідейний зрив, нехтування правдою» і ін. Але вони не очікували, що їхній натиск пересічні читачі зустрінуть з опором, рядові студенти і викладачі об'єктивно оцінять улюблений твір і змусять так званих «представників» покинути зал конференції без очікуваних результатів.

Ці два нариси, відбиваючи загалом правдиві події, відрізняються, перш за все, тим, що в нарисі П. Ребра всі учасники фігурують без прізвищ, максимум вони називаються за посадами, які тоді обіймали, крім, хіба що студента А. Рекубрацького, який пізніше став відомим письменником, а також Чабаненка В.А. та Омельченка В.І. – викладачів, які стали на захист правди, а О. Михайлюта, хоч і не був сучасником тих подій, а відтворював їх за стенограмою, наводить прізвища всіх учасників тієї сумнозвісної читацької конференції, яка була проведена в Запорізькому педінституті за ініціативою парткому університету та викладачів кафедри історії КПРС. Можливо, це було комусь і не дуже приємно, прочитати в цьому нарисі свої імена чи своїх родичів. Як з'ясувалося пізніше, текст стенограми надав сам учасник тих подій В. Чабаненко, який упродовж довгого часу зберігав її таємно і тільки 1989 року надіслав О. Гончару, на що той відповів: «Вельмишановний Вікторе Антоновичу! Стенограму обговорення «Собору» одержав, дуже цікаво, драматургія сильна... Як час прояснює, хто є хто. Найбільше порадувало, що студенти виявились мужні, чесні, правдиві. Захистили честь козацького Запоріжжя! Ну, а Вам дякую, що зберегли. Це ж, ясна річ, зараз важливо не лише для автора «Собору»...З пошаною Ол. Гончар. 23.07.1989. Київ.» [3, с. 80].

О. Михайлюта наводить виступ одного з організаторів конференції, тодішнього викладача кафедри історії КПРС І. П. Щербака, який у 70-і роки став лауреатом Державної премії СРСР як один із співавторів книги-вихваляння Л. Брежнєва, зокрема про його перебування на Запоріжжі: «Новий твір Гончара – це не зліт угору, а падіння вниз. Я в цьому творі не бачу Гончара-комуніста...Більше того, його треба засудити за ідейний зрив! Так, так!.. Як ідейний зрив, політичний зрив, творчу невдачу письменника.

Цей роман не додає його авторові честі...А чого варті слова про голубе українське небо, забруднене димами? А слова про Дніпро, Каховське море?! Це вже націоналізм, це не наші думки. Отож зовсім не випадково, що наші вороги хочуть зробити Гончара своїм прапором...» [2, с. 110–111].

Обидва автори стверджують, що «антисоборна кампанія» в стінах колишнього педінституту не вдалася, хоч і «оргвисновки не забарилися»: кілька студентів змушені були попроситися з вузом, В. Омельченкові «вправляв мізки» партком, а В. Чабаненко з часом позбувся роботи...

Після «конференції» вузівські «антисоборники» перестали відвідувати письменницьку організацію, а при випадкових зустрічах зі мною відводили очі: очевидно, сумління їх все-таки мучило...» [1, с. 504].

Тим часом «генеральне шоу» продовжувалося. У своєму нарисі П. Ребро, якому в той час доводилося долати ідеологічні перешкоди і стримувати шалений тиск на письменницьку організацію з боку місцевих органів, писав про те, що після невдалого шоу у педінституті «номенклатурна рать мовби зациклілася на «Соборі». На численних зборах, пленумах, сесіях, семінарах відмінювалося... ім'я Гончара. Все робилося, аби скомпрометувати інтелігенцію, посіяти недовіру до людей мислячих, неординарних, доконати українську мову» [1, с. 505]. Показовим з точки зору боротьби з Гончаром було засідання обласного партактиву – своєрідного ідеологічного шоу. «Мовилося про «ідеологічну боротьбу в сучасних умовах», але чомусь і в доповідача, і в промовців виходило так, що, не обкидавши брудом «Собор» і не обплювавши Гончара, неможливо здолати ні підступний «американський імперіалізм», ні повзучу «контрреволюцію» («празька весна»), ні «відступництво» китайців. Либонь, навіть ЦРУ за весь час свого існування не було «удостоєне» таких лайок, як О. Гончар на тому активі» [1, с. 506]. П. Ребро продовжує, що один за одним виходили на трибуну сталевари, ланкові, представники промислових підприємств, і всі в один голос шельмували О. Гончара, і розбиралися, чим там займаються письменники у своїй Спілці. Дехто почав скандувати: «На де-рев-ню их по-слать! На де-рев-ню их по-слать!» за наклеп на соціалістичну дійсність» [1, с. 508].

На отакі ганебні вибухи ненависті, як згадує П. Ребро, «зал бурхливо аплодував: певне, партійно-бюрократична «еліта» й справді вірила, що віднині ім'я Гончара буде навіки стерте з літературної карти України. Та, як кажуть, зась!» [1, с. 509].

Очевидці тих сумнозвісних подій тепер вказують, що Запоріжжя після того перетворилося на бастіон казенного брежнєвсько-сусловського інтернаціоналізму. Адже в ході «соборування» було поставлено хрест на постанові Верховної Ради УРСР про увічнення Запорозького козацтва, русифіковано школи і вузи майже в усіх містах області, вилучено з репертуару професійних колективів і художньої самодіяльності українську пісню.

Після переказу всіх перипетій, пов'язаних із романом «Собор», Петро Ребро не без захоплення своїм добрим другом і колегою говорив, що в Гончара було більше, ніж треба підстав розлюбити Запоріжжя, але, не зважаючи ні на що, цього не сталося. Він наводить зміст однієї з розмов з великим правдомовцем: «Моя любов до Запоріжжя не згасає. Ще в романі «Людина і зброя» я висловив упевненість, що Запоріжжя – це серце республіки. І сьогодні переконаний, що це так. З вдячністю згадую свої зустрічі з трудівниками Запорізького краю, мандрівки степовими шляхами, візит до Азовського моря... Приємно усвідомлювати, що в Запоріжжі є мої вірні й надійні друзі, які і в важкі для мене часи не зневірилися у мені, підтримували добрим словом» [1, с. 515].

Пишучи спогади про взаємини видатного майстра слова і запоріжців, Петро Ребро не міг оминати дружбу Олесь Гончара і палкого патріота Запоріжжя, автора книги «Хортиця в героїці і легендах» Миколи Киценка, який на час їхнього знайомства (1959р.) очолював Запорізьке обласне управління культури. «Це була людина неординарна – мудра і мужня, гуманна і високо інтелігентна, людина високої внутрішньої культури» [1, с. 476]. Петро Ребро з притаманною йому відвертістю змальовує стосунки О. Гончара і М. Киценка в нарисі «Їх побратала Хортиця»: «Годинами вони ходили кривулястими стежками Хортиці, тільки-но розбудженої весною, говорили і не могли наговоритися. Либонь, саме тоді у них визрів сміливий, достоту геніальний задум – спорудити на Хортиці козацький меморіал, який би на весь світ розповів про нашу славетну історію» [1, с. 477]. Але, на думку П. Ребра, така мрія вже тоді, у 1959 році, була безплідною: набирала обертів русифікація, вихолощувалася українська історія. Того, хто заступався за козацтво, звинувачували в «ідеалізації старовини», чіпляли на нього всілякі ідеологічні ярлики. Після прийняття постанови Верховної Ради УРСР «Про увічнення пам'ятних місць, зв'язаних з історією козацтва» О. Гончар неодноразово приїздив до Запоріжжя, зокрема, як указує П. Ребро, у травні 1965 року він побував тут разом із учасниками Тижня латиської літератури в Україні. На Хортиці М. Киценко тоді був екскурсоводом.

У книзі «Тернистим шляхом до храму (Олесь Гончар в суспільно-політичному житті України 60-80-х років ХХ століття)», підготовленій авторським колективом на чолі з П. Троньком, вказано, що «одним із перших, хто підтримав ідею увічнення козацтва, був Олесь Гончар». Саме за його сприяння було оголошено конкурс на кращий проект меморіального комплексу. Але через всілякі чиновницькі затягування момент було втрачено, а незабаром і зовсім припинено всі роботи: розпочалося горезвісне «собороборство», яке зачепило і М. Киценка. У грудні 1972 р. його було усунуто з посади заступника голови облвиконкому. «Формально – за методологічні помилки, допущені в книжках «Запоріжжя в бурях революції» та «Хортиця в героїці і легендах», а насправді – за Хортицю, за патріотизм («націоналізм») [1, с. 479]. О. Гончар, який сам нещодавно пережив

«соборування», не залишив друга в біді, підтримавши його в листі: «Світлого Нового року Вам та Вашим близьким, дорогий Миколо Петровичу. І щоб сіялось та родилося. Щоб вірилось – не смутилося...Будьмо! Ол. Гончар» [1, с. 479]. Про М. Киценка згадував О. Гончар у нарисі «Українські степи»: «Стоїмо на вершині кургану: попутники мої Микола Петрович (*Киценко – О.С.*) і Степан Маркович (*Кириченко – О.С.*) – обидва корінні степовики, обидва чудові знавці історії рідного краю» [1, с. 480].

У нарисі «Їх побратала Хортиця» П. Ребро наводить рядки з багатьох листів, які посилали один одному двоє патріотів України, довіряючи аркушу паперу свої сокровенні думки про Хортицю, Запоріжжя з його димами, Україну з її сплюндрованою долею, про той український степ, у який обоє були закохані до нестями.

За свідченнями П. Ребра, О. Гончар дуже болісно сприйняв смерть М. Киценка у травні 1982 року. Він доклав чимало зусиль до реабілітації чесного імені свого близького друга, наполягав на перевиданні його книги «Хортиця в героїці і легендах». В одному з листів до С. Кириченка, він, зокрема, писав: «До найактивніших учасників українського Опору належав і наш з Вами друг Микола Петрович. Можна тільки пошкодувати, що він знищив щоденник... Яка це втрата!» [1, с. 483].

Незадовго до смерті (06.03.78.) М. Киценко написав вірша, присвятивши його О. Гончару, про що вказує О. Апанович у післямові до книги «Хортиця в героїці і легендах»:

О.Т. Гончару

Ми винесли все, що на долю гірку нам дісталось:
Цькування з трибун, підлі, отруйні статті,
Відступи друзів, безчестя, що правдою звалось, –
Ми винесли все, і нам не забути тортури оті.
...А коли й набіжить, настигне тривожна година,
І серце замовкне в жорстоких, шалених боях, –
Нам бронзи не треба! Цвіла б і жила Україна,
І правда щоб встала на наших зотлілих кістках! [4, с. 148].

Цей твір не потребує коментарів, оскільки видно, скільки болю висловлено у цих словах і вони однаково стосуються і О. Гончара, і М. Киценка, які майже одночасно були піддані жорстокому остракізмові з боку партійно-владної номенклатури і тих, хто ладен був їй підспівувати.

У гончарознавстві прийнято вважати, що прототипом образу садівника-чародійника Микити Братуся з однойменної повісті був голова колгоспу з Дніпропетровщини Гордієнко Микита Іванович. Але, на думку П. Ребра, яку він обґрунтовує у нарисі «Садівник-чародій», який був сенс письменнику шукати прототип десь, «коли серед його особистих друзів був чи не найвідоміший на той час садівник, блискучий селекціонер, людина щедрої душі й істинно козацької вдачі?» [1, с. 485]. Йдеться про Героя Соцпраці Михайла Федоровича Сидоренка. Нині вже важко визначити, відколи почалася їхня дружба, але про те, що до Мелітополя на гостини О. Гончар

приїздив, часто разом з дружиною, свідчать десятки листів, збережених сином М.Ф. Сидоренка в сімейному архіві. Як свідчить П. Ребро за спогадами М.М. Сидоренка, їх поєднували не тільки мелітопольські черешні, персики чи абрикоси елітних сортів, які вирощував М.Ф. Сидоренко, їм обом боліла Україна. Відомий садівник ділився з О. Гончаром спогадами про те, як у 1930-х роках чекав «чорного ворона», після того, як у райкомі вимагали, щоб він свою вишиванку порвав на онучі. Чи про те, як на пошті в Мелітополі працівниця повернула йому бланк і зажадала, щоб він оформив телеграму, яку відправляв О. Гончару, «нормальним человеческим языком». «Як національно свідомому українцеві, Михайлові Федоровичу вельми боліло те, що рідна мова в Україні, зокрема в Мелітополі, в такому загоні» [1, с. 488]. Про дружбу між славетними українськими родинами Гончарів і Сидоренків можемо прочитати в листах, які оприлюднив П. Ребро.

На окрему увагу заслуговує те, що описав П. Ребро в нарисі «Благословення Майстра (Олесь Гончар і літературне Запоріжжя)». Незважаючи на всі ті сумні події, що сталися в житті О. Гончара з виходом у світ його роману «Собор», зазнали невдачі всі спроби редакцій обласних газет змусити таких письменників, як М. Ласков, М. Лиходід, М. Шевельов, О. Шостак та ін., дати «рецензії» на роман. Вони, як і раніше, вважали його своїм наставником, а для багатьох він був і «літературним батьком». Тож можна сприймати як щире вітання запорізьким письменникам від О. Гончара з 25-літтям їхньої філії: «Від душі вітаю Ваш письменницький кіш із творчим ювілеєм. Люди у вас достойні, вели себе достойно і в найлихіші часи, тож бажаю кожному з вас, щоб і надалі в грудях козацький дух нуртував! Бережіть Хортицю і Запоріжжя, бережіть свої сонячні степи, їхню чистоту й плодороддя. Бо це наснажуватиме і вас теж. Усім вам радостей, творчості.

Ваш Олесь Гончар. 28.02.1992 р.» [1, с. 472].

Олесь Гончар з інтересом стежив за творчим зростанням молодих запорізьких колег по перу О. Дашевського, М. Ловецького, М. Лиходіда, схвальні відгуки писав на праці науковців М. Сидоренка і В. Чабаненка, вітав вихід у світ перших номерів альманахів «Хортиця», «Веселий курінь», був захоплений виходом «Козацьких жартів» П. Ребра, на що в листі зреагував так: «Подумалось: якщо серед цього хаосу і гіперінфляції Запоріжжя ще жартує й сміється, то, мабуть, не все пропало. Ще житиме Україна! Чи, може, якраз оці негаразди і схиляють Вас там до сміху». Одне слово, радий за вас всіх, за Хортицький оптимізм та дух непоборний... Вітаю Вас і все Ваше веселе товариство. 7.06.1993. Ол. Гончар» [1, с. 464].

П. Ребро й О. Гончар, можна сказати, вели постійну переписку. Але на один із своїх листів П. Ребро відповіді довго не одержував. Стало відомо, що О. Гончар хворіє. І тільки влітку 1995 року на Запоріжжя таки прилетів довгожданий лист: «Дорогий Петре Павловичу! Вибачте, що не відповів Вам колись... Була скрута. Добре вже й те, що хоч зараз я не в палаті, козакує Ваш реєстровець на хуторі, що зветься Конча Заспа... Тут веселіше. Скутила душа за степами, за просторами степовими, тож уявляєте, як доречно було

тут одержати і «Веселий курінь», і «Козацькі жарти». Дякую, що не забуваєте. А ще вітаю Вашу творчу невсипущість і той справді козацький дух, що нуртує в цих виданнях.

Вам і Вашим колегам – мій братній потиск руки. Ваш Олесь Гончар. 21.06.1995» [1, с. 465].

Це був останній лист від Олесья Гончара на Запоріжжя. Невдовзі його не стало. У 1997 році на головному корпусі Запорізького державного університету було відкрито першу в Україні меморіальну дошку автору «Собору», на що з вдячністю відгукнулася дружина письменника. А зовсім недавно В.Д. Гончар надіслала теплого листа П. Ребру, де окрім подробиць про її роботу з популяризації спадщини чоловіка, вона зазначала й таке: «Ви були справжнім другом Олесю Терентійовичу за життя, таким лишаєтесь вірним йому й тепер, коли його вже 16 років немає з нами... А Ваші мандри з Олесем Терентійовичем були для нього цілющими, були стимулюючими до життя й праці. Вони справді були свого часу – це я стверджую тепер, щоб Ви не сумнівалися, і не переймалися питанням: «це було чи наснилося?» Щиро – Валентина Гончар. 10 квітня 2011 р., м. Київ» (з особистого архіву П. Ребра). Цей лист є підтвердженням добрих, відвертих стосунків дружини О. Гончара з його друзями та колегами по письменницькому цеху.

Вивчення спогадів, мемуарних написів, листів та присвят свідчить, що Олесья Гончара із Запорізьким краєм пов'язували тісні, хоч часом і не прості стосунки. Аналізуючи спогади різних людей про певні події, листи, коментарі до того, що описано в спогадах і що залишилося в підтексті, можна стверджувати, що з них, як і з художньої творчості письменника вимальовується образ письменника-правдомовця, в якого і у творчості, і в житті, в масштабі всієї України, стояли проблеми національних світоглядних орієнтирів, духовності українського народу і його національного відродження, стану української мови в Україні та її перспектив, збереження й відновлення історичної спадщини, захисту природи і довкілля, важливості ролі інтелігенції та виховання молоді. Вони ще раз переконливо доводять, що Олесь Гончар – це цілісна творча особистість із непересічним талантом митця, складним життєвим досвідом, всеохопністю та масштабністю художнього мислення, високими моральними чеснотами та усвідомленими українськими позиціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ребро П. // Вибрані твори. Т. 7 / Петро Ребро. — Запоріжжя: Дніпровський металург, 2011. — 636 с.
2. Михайлюта О. Ми не раби: Очима публіциста / Олександр Михайлюта. – Київ: Молодь, 1990. – 160 с.
3. Чабаненко В. Моя гончаріана: (наукове і літературно-художнє видання) / Віктор Чабаненко. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – 82 с.

4. Киценко М. Хортиця в героїці і легендах: (істор.-краєзн. нарис) / Микола Киценко. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – 150 с.